

ДАЛИБОР ЕЛЕЗОВИЋ

О СРБИМА У НОВОМ ВЕКУ

(Милорад Екмечић, *Дуго крейшање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492–1992)*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, 600 стр.)

Историчари су углавном сагласни у периодизацији историје да од Колумбова открића Америке почиње нови век. Српски народ страдао је и пре тога времена, али ће страдање обележити то ново доба његове повести. Од тих времена патња Срба није престала и траје до данашњих дана. Прелазак из средњег у нови век захваљујући историјским околностима, за Србе није био напредак, већ пут из „светлости у таму“. Управо књига *Дуго крейшање између клања и орања*, уваженог академика Милорада Екмечића приказује тај тешки период српске историје. Аутору је, као једном од водећих српских историчара и интелектуалаца, запало у дело да расветли и објасни многа питања из нововековне српске историје. Његов завичај је симбол српског страдања у Другом светском рату, где су Срби клани и њихова насеља преоравана од четрдесет прве до деведесет друге. Тамо их данас скоро нема на левој обали Неретве — историјском српском простору, јер је затрто њихово постојање геноцидним планом Ватикана и усташа као егзекутора у том нељудском пројекту. Академик Екмечић спада у оне историчаре који потенцирају значај познавања прошлости, како би се из ње извукле поуке које би нас усмериле на исправан пут у будућност. О томе казује и наслов књиге — несвакидашње адекватан, позајмљен од Ива Андрића. Књига представља аналитички концизан приказ једног дугог периода нововековне српске историје до распада друге југословенске државе, где су критички обрађени историјски процеси и догађаји који су наведено време обележили. Читајући је, сусрећемо се са новим виђењима многих историјских питања које броделовски расветљава академик Екмечић. У књизи је дошло до изражаја ауторово изузетно познавање европске научно-историјске продукције, што се не може рећи да је тренд у нашој историографији. Свако поглавље представља мозаик склопљен од прецизних историјских чињеница које врсни зналац прошлости југословенског простора уклапа у стилски и синтетски дотерано научно штиво.

У Уводу (стр. 1–13) дата је ретроспектива проблематике обрађене у књизи, са нагласком карактеристике која је обележила историју српског народа у новом веку: „Од отварања капија Новог века у изградњи српског националног идентитета религија постаје вододелница нације. Она се полако сводила на заједницу православног хришћанства, а све што је од тога отпадало у оквиру исламске и католичке религије, у исто ће време стварати основу своје издвојене посебности која се надахњује осећањем да са православним и језичким кореном из кога су настали немају ништа заједничко.“

На увод се наставља сажета глава *Значај преласка у Нови век за српску историју* (стр. 14–15), где су у кратким цртама изнете чињенице о времену и простору у коме се обрео српски народ под туђинском влашћу, оставши без државних, али и етничких граница.

Време османлијског усјона (стр. 17–66) је глава која обрађује период после пада српских земаља под османлијску власт у време њихове експанзије према западу. Србија је тада главна стратешка база за војно напредовање Османлија према Средњој Европи. Српски народ нашао се у тешком положају који ће оставити трајне последице на његову будућност. Један од најтежих процеса који захвата српско национално биће је процес исламизације. Стожер око кога се народ окупљао била је српска црква, која се нашла у тешком положају. Академик Екмечић заступа мишљење да српска Пећка патријаршија није била укинута након пада српских земаља. Она је само изгубила своје епархије на Косову, Македонији, али је црквену власт задржала у другим српским крајевима. Срби нису посустали у тежњи да се ослободе отоманске власти па су, иако у тешком времену дизали честе устанке који су углавном завршавали неуспехом.

Положај српског народа у Османлијском царству у време његовог опадања приказан је у глави *Време османлијског назадовања — Источно питање* (стр. 67–120). Постоје различита мишљења у вези са дефинисањем историјског процеса познатог као Источно питање. Најоптималније објашњење је, а истиче га и академик Екмечић да је то раздобље опадања Османлијске државе од пораза под Бечом 1683. године до заласка царства средином прве половине XX века. Аутор објашњава положај Срба у том времену, успоне и падове, односе са великим силама, Аустријом, Венецијом, Русијом, све у покушају да се ослободи од турског јарма. Срби су некада са успехом уграђивали своје националне интересе у политичке пројекте великих сила, а некада се „отуђивали“ од истих. Тешко је нашем народу било под влашћу Османлија, инкорпорираном у корпус немуслимана и притиснутом процесом исламизације. Мало боље било је под окриљем хришћанске, али католичке, Хабзбуршке монархије. Тако је после Пожаревачког мира 1718. године Карло VI форсирао мисионаре католичке цркве међу православним становништвом које је дошло под његову власт. Дозволу за насељавање у новоосвојеним деловима Србије имали су само католици. Било је то време сеоба српског народа који је бежао из завичаја, са простора некадашње средњовековне државе, ка равницама севера које су му уливале наду, али и неизвесност.

Трећа глава посвећена је *Српској револуцији* (стр. 121–195), најзначајнијем догађају у српској националној историји, који је ударио темељ независној држави, рушећи османлијски тип феудализма и стварајући друштво слободних сељака. Академик Екмечић ексклузивно расветљава неке историјске догађаје и процесе, појашњавајући оно о чему наша историографија до сада није водила много рачуна. Политичка установа дахија до времена Српске револуције није била позната на простору Балкана. Дахијски систем вуче корене из северне Африке, одакле се проширио на Балкан ношен отпором увођењу европских институција у царство крајем XVIII и на почетку XIX века. Тако је дахијски терор у Србији ескалирао противећи се реформама које су водиле ка аутономији Срба у Београдском пашалуку. Због страха да се српски покрет не прошири била је забринута Аустрија, а затим и Француска, што је допринело да оне постану противници револуције. Французи организују заверу да се убије Карађорђе, а у њој учешће узима и руски изасланик Родофиникин. Међутим, Карађорђе ће stradати тек 1817. године по повратку из Русије. За његово убиство виновници су аустријска полиција и Грк Галатис, док су кнез Милош и Вујица Вулићевић „били само мали прљави извршиоци“.

Борба за независну националну државу и неуспех уједињења нације, 1815–1878. (стр. 197–291) глава је која обухвата период српске историје између два преломна догађаја у односима великих сила, Бечког и Берлинског конгреса. Однос великих сила у том времену је драстично промењен. Политика Русије око Источног питања увек је постављала могућност неких пројеката који су бивали реализовани по цену жртвовања српске националне територије. Француска у Другом царству 1851–1870. постаје снажан фактор на балканској политичкој сцени, и утиче на подстицај католичке политичке идеологије и Хрватске да свој етнички простор прошири на целу Босну и Херцеговину. Када се Русија после слома Француске вратила на Балкан, њени аранжмани са западним државама резултирали су неуспехом уједињења Срба на Берлинском конгресу. Национални препород код Срба, иако почео нешто раније, после 1815. године наступа снажније. Код Хрвата се буди „Илирски покрет“ за стварање заједничке државе са Србима, са илирским називом и заједничким стандардизованим језиком. Главна тековина националног препорода код Срба била је стандардизовање српског језика, које је везано за дело Вука Караџића. У овом периоду штампана се велики број књига и новина, а 1826. године у Пешти се оснива „Матица српска“, која се 1863. године сели у Нови Сад. Стандардизација српског језика извршена је под патронатом хабзбуршке владе, као тековина остварена у револуцији 1849. године да сваки народ у монархији има право на употребу свог националног језика. Устанци српског народа 1875–1878. били су најмасовнији у XIX веку и имали су значај као „Српска револуција“ или Револуција у Војводини, а циљ им је био уједињење српства. Берлинским конгресом су устанци завршени и мада су две српске државе добиле независност и међународно признање, српски народ је остао неуједињен, а знатан део његовог етничког простора у рукама поробљивача.

И наредна глава *Од неуспеха уједињења Срба 1878. до уједињења Југославије 1918.* (стр. 293–372) прати тежње српског народа за уједињењем. Велике силе нису

дозволиле формирање посебне српске државе у етничким границама, јер су цениле да ће то отворити врата руске експанзије према Јадрану. Време између Берлинског конгреса и уједињења 1918, српску историју одликује јачање фактора политичких идеологија великих религиозних заједница и цркава. Процес у коме је религија во- доделница нације продубљава се, идући у три правца која су трасирале политичке идеологије: неославизам, „Католичка акција“ и панисламизам. Неославизам не успева, иако је проповедао унапређење демократије, док су остала два правца про- кламовала заштиту традиционалних друштава и културе. Полет српског народа за уједињење доживео је пуну снагу у току балканских и Првог светског рата. Срби су скупо платили национално уједињење у заједничку југословенску државу у којој ће доживети касније разочарење. Због тога се српска традиција чврсте државности разводнела, али ипак није ишчезла.

Најобимнији део књиге је последња глава *Српски народ у југословенској др- жави 1918–1992* (стр. 373–545), у којој академик Екмечић истиче разлику између српске историје пре и после 1918. године; после тог времена за српски народ је на- ступио „историјски замор од успона“. То није тако чудно, с обзиром на то како је скупо плаћено уједињење, огромним жртвама у Првом светском рату. После уједи- њења у Краљевини СХС — Југославији, Срби нису имали мира, већ је наступила агонија нестабилности и одржања те државе. Та агонија продужиће се и у социјали- стичкој Југославији до њеног распада 1992. године. Ипак, главни узрок пропасти за- једничке државе није био у унутрашњем антагонизму, него у спољним ударима. Обележје овог периода историје од стварања југословенске државе до њеног распа- да јесте развој национализма. Поистовећивање религије и нације није завршено сломом Југославије 1941, већ је настављено и у другој Југославији. Српски народ се у току Другог светског рата поделио између два идеолошка табора. У оба та табора Срби су били најбројнији. Крајем 1942. у партизанским јединицама било је око 90% Срба да би почетком 1944. године тај удео био око 80%. Четнички покрет Драгољуба Михаиловића није сломљен на бојном пољу, већ за зеленим столом у играма Бри- танаца и Руса. Страдање Срба у току рата било је страшно. Према подацима аме- ричке обавештајне службе од априла 1941. до августа 1942. године убијено је 744.000 Срба. Израчунато је да су Немци убили 78.000 Срба, Италијани 20.000, Ма- ђари 30.000, Албанци 10.000, Бугари 6.000, а Хрвати чак 600.000.

У можда најзанимљивијем делу књиге академик Екмечић на нов начин тумачи и објашњава многа питања из времена социјалистичке државе. Тумачећи титоизам, констатује да он није представљао прогрес од стаљинизма ка демократији, већ га дефинише као дегенерацију стаљинизма ка тоталитарној идеологији католичких покрета средње Европе између два светска рата. Изнета је и интересантна опсерва- ција о радничком самоуправљању у социјалистичкој Југославији. Наиме, кључни утицај на самоуправљање имао је раднички покрет Мусолинијеве фашистичке Италије, а установа радничког савета преузета је из тадашњег италијанског законо- давства.

Уважени аутор износи податак да је хрватски председник Фрањо Туђман, после посете Сједињеним Америчким Државама 1992. године, пренео између осталог и стратешке циљеве Американаца на Балкану — да поруше све мостове Србима, да их разбију што је више могуће у случају да ови у будућности постану савезници Русије. Америка је своју политику према Србима у знатној мери ускладила са Ватиканом. Папа Војтила је наглашавао да се Хрвати и Муслимани морају ујединити да би се направио баланс према Србима. Подстицани су и процеси одвајања Црне Горе од Србије, као и осамостаљење Косова и Метохије. Амерички пројекат је предвидео да српски народ остане расцепкан, без јединствене националне државе. „Због таквог приоритетног америчког надзора, готово је немогуће, чак у најгрубљим цртама, предвиђати будући развој. Сједињене државе сваки свој ратни и политички подухват представљају као ослободилачку акцију против диктатура и угњетавања мањина. Будућност гледамо кроз таму“, закључује академик Екмечић.

Књига се завршава *Прилогом* који је аутор добио непосредно пре публиковања, а који се односи на документе који сведоче о тајним преговорима југословенских власти 1951/52. године са западним силама током опасности од напада СССР-а на СФР Југославију. Затим долазе карте, Шафарикова „Slovansky zemevid“ из 1842. и карта немачких колонијстичких насеља у Босни из 1913. године. Књига је опремљена и списком литературе, белешком о аутору и именским и географским регистрима. Свакако треба нагласити и добру графичку опрему књиге зашто се постарао Завод за уџбенике као издавач.

Снажна порука књиге јесте супротстављање злоупотреби историјских чињеница од стране читавог покрета савремених фалсификатора историје, укључених у службу ваннаучних интереса. Тако је балканска историја у последње време прекрјана као ниједна у свету. Зато књига академика Екмечића долази у право време, расветљавајући многа питања из историје српског етничког простора. Нарочито треба истаћи поглед на српску историју у контексту савремених историјских збивања на европској политичкој сцени, јер су она имала итекаке рефлексије на дешавања код нас. А мало је оних који су кадри потражити узроке и открити последице свих тих догађања као што то уме академик Екмечић. Не треба посебно наглашавати какав књига има значај за све који се баве историјом од студената до научника. Она је вредно штиво за сваког читаоца који жели да сазна објективну истину о нововековној историји српског народа. Књига нуди информације о многим актуелним питањима историје јужнословенског простора у XX веку. Благодарећи тим епитетима, ово знаменито историографско дело наишло је на велику заинтересованост широке читалачке јавности.